

зеолога-акустычных прыкмет (па месцу, спосабу ўтварэння гука, удзелу голаса) і некаторых іншых, характэрных для іх агульных або прыватных параметраў.

Адным з фанетычных працэсаў, што актыўна ўплываюць на адаптацыю іншамойнай лексікі, з'яўляецца метатэза, пад якой разумецца ўзаемная перастаноўка гукаў або складоў у саставе слова на асімілятыўнай ці дысімілятыўнай аснове. Усе асноўныя разнавіднасці кансанантнай і вакальна-кансанантнай метатэзы: менавіта кантактная і дыстантная, двухбаковая і аднабаковая, а таксама так ці інакш звязаная з гісторыяй плаўных праславянскай пары, вынікі якой па-рознаму адлюстраваліся ў славянскіх мовах, зноў-такі падрабязна разглядаюцца ў рабоце са спасылкамі на фанетычныя дадзеныя розных славянскіх (у тым ліку і беларускай: гл. с. 80, 82, 83) і неславянскіх моў.

Асобны раздзел манаграфіі прысвечаны інтэрпрэтацыі ўмоў і адлюстраванню вынікаў працяжання адаптацыі іншамойнай лексікі пад уздзеяннем унутранай (узаемадзеянне лексем уласна рускай мовы) і знешняй лексіка-семантычнай аналогіі. Сутнасць апошняй зводзіцца да высятлення таго, як уплывае лексіка мовы, з якой запазычана слова і праз якую (якія) яно было запазычана, на афармленне вокліку яго ў рускай перадачы. На жаль, у сувязі з неабходнасцю па незалежных ад аўтара прычынах абмежаваць аб'ём манаграфіі па-за яе межамі засталяўся заслужоўваючы ўвагі назіранні над спосабамі фіксацыі галосных і зычных гукаў у словах, запазычаных з розных моў-першакрыніц, а таксама звязаныя з пасярэдняй ролю нямецкай мовы ў перадачы тапанімікі і атранімікі раманскага паходжання. Па той жа прычыне не знайшлі поўнага адлюстравання (гл. заўвагу аўтара на с. 25) розныя аспекты марфалагічнай адаптацыі ў рускай літаратурнай мове дапятроўскай пары. У ёй разглядаюцца толькі асноўныя палажэнні афіксальнай, прэфіксальнай і флектыўнай унутранай і знешняй марфалагічнай аналогіі, якая нярэдка суправаджаецца рознымі фанетычнымі працэсамі, пераважна з ліку разгледжаных вышэй.

Пэўную ролю пры адаптацыі іншамойнай лексікі адыгрывае так званая гіперкарэкцыя ці памылковае выпраўленне слоў і іх форм на аснове няправільнага этымалагізавання. Прычыны і вынікі праяўлення яе як з'явы арфаграфічнай усебакова разглядаюцца ў апошнім раздзеле манаграфіі.

Як станоўчае належыць адзначыць таксама і тое, што ў манаграфіі на падставе даследавання тэкстаў, якія не вывучаліся раней, выказваюцца слушныя меркаванні па этымалогіі паасобных слоў, удакладняецца час першай фіксацыі некаторых запазычанняў-еўрапеізмаў. У цэлым цікавая і карысная работа, напісаная добрай літаратурнай мовай, з'яўляецца прыкметным укладом у русістыку і з поспехам можа быць выкарыстана ўсімі, хто цікавіцца гісторыяй рускай мовы і рускай культуры.

А. П. Груцо

St. Gajda. Wprowadzenie do teorii terminu. Opole, 1990. 145 s.; Яго ж. Wspolczesna polszczyzna naukowa: Język czy żargon? Opole, 1990. 138 s.

Дырэктар Інстытута польскай філалогіі Вышэйшай педагагічнай школы ў Аполе прафесар Станіслаў Гайда ў сучасным славяназнаўстве вядомы як даследчык і папулярны аўтар разнастайных праблем тэрміналогіі. На працягу двух дзесяткаў гадоў з-пад яго пера выйшла нямала арыгінальных прац, у якіх на матэрыяле розных славянскіх моў (праўда, беларускі матэрыял да апошняга часу не выкарыстоўваўся) даследуюцца як тэарэтычныя, так і чыста практычныя пытанні тэрмінаўтварэння. Аб плёнасці навуковых пошукаў вучонага сведчаць і рэцэнзуючыя кнігі.

У першай з іх аўтар даследуе ў асноўным агульнатэарэтычныя палажэнні тэрміналогіі. Услед за У. Даніленкам ён вылучае адзінаццаць найбольш значных праблем навукова-тэхнічнай тэрміналогіі, сярод якіх: вызначэнне паняцця тэрміна, статус тэрміна як лексікалізаванага адзінства, семантыка тэрміна, «граматыка» тэрміна і інш. Некаторыя з гэтых праблем і сталі прадметам канкрэтных даследаванняў польскага вучонага. Так, у раздзеле «Значэнне тэрміна» С. Гайда падрабязна асвятляе такія пытанні, як тэрміналагічнае паняцце і значэнне, полімарфізм і сіціслацэ (кандэнсатнасць) тэрміна, сінанімія ў тэрміналогіі, сістэмнасць тэрмінаў і тэрміналагічная сістэма і інш. Аднак вельмі каротка і сіцісла, толькі штырхамі адзначаюцца такія актуальныя пытанні, як тэрмін у працэсе навучання, тэрміналогія і папулярнызацыя навукі.

Своеасаблівым працягам першай кнігі з'яўляецца наступная работа, напісаная ў навукова-папулярнай форме. Першыя тры раздзелы яе прысвечаны як гісторыі становлення тэрмінаў, так і сучаснаму стану польскай тэрміналагічнай сістэмы. Вучоны прыводзіць агульную схему развіцця навуковых ведаў, пачынаючы з антычнасці і да нашых дзён. У гэтай генеалогіі ён вылучае 5 этапаў, апошні з якіх (эпоха пасля XX ст.) у цэлым можа паўтарыць першы этап (старажытна-антычны, калі была адна непадзельная навука і адна мова навукі — грэчаская (пазней лацінская), але на больш высокай ступені развіцця ведаў. Як лічыць С. Гайда, XX ст. з яго імклівым працэсам інтэграцыі, з зараджэннем міжгаліновых, полігаліновых і надгаліновых навук ставіць на першы план сам аб'ект даследавання, розныя бакі і ўласцівасці якога пачынаюць вывучацца ў многіх дысцыплінах. Далейшае ўзмацненне ўзаемных ведаў і можа прывесці да вышэйшай аднасці розных навук, да іх ўзаемапрапранікнення і ўтварэння новых навук.

У 4—6 раздзелах кнігі разглядаюцца пытанні граматычнага і кантэкстуальна-стылёвага плану, вылучаюцца словатворчыя магчымасці навуковай мовы, прыводзяцца цікавыя статыстычныя падлікі выкарыстання слоў розных часцін мовы ў спецыяльных тэкстах і адпаведных слоў-

ніках і інш. Думаю, што чытач не без задавальнення пазнаёміцца і з афарыстычнымі выказваннямі аб мове навукі розных вучоных, сярод якіх Л. Сенека, Л. да Вінчы, Г. Галілей, І. Кант, вядомыя сучасныя мовазнаўцы.

Напісанні эмацыянальна і шчыра, з прыцягненнем як значнага фактычнага матэрыялу, так і шматлікіх навуковых прац славянскіх тэрміналагаў, кнігі С. Гайды, нягледзячы на гіпатэтычны характар некаторых палажэнняў, зацікавяць усіх, каго хваляюць праблемы навуковай тэрміналогіі.

М. Р. Прыгодзіч

І. П. Чыгрын. **Рэальнае і магчымае: Проза Якуба Коласа.** Мн.: Навука і тэхніка, 1991. 222 с.

У новым даследаванні І. П. Чыгрын працягвае гаворку аб праблеме станаўлення беларускай прозы як мастацтва слова, распачаю ў ім у папярэдніх кнігах — «Проза «Маладняка»: Дарогамі сцвярджэння (1985) і «Кроки: Проза «Узвышша» (1989). Аўтар заўважае, што яго новая праца ў пэўным сэнсе з'яўляецца заключнай, абагульняючай часткай цыкла.

Даследчык удумліва прачытаў цікавыя, у многім яшчэ недастаткова распрацаваныя старонкі беларускай літаратуры, засяродзіў увагу на характарыстыцы такіх твораў Якуба Коласа, як апавяданні, «Казкі жыцця» і трылогія «На ростанях» (раздзелы «У жанры рэалістычнага апавядання», «На ўзроўні алегорыі», «Прастора раманнай формы і трылогія «На ростанях»).

Прозу Якуба Коласа І. П. Чыгрын разглядае ў кантэксце як беларускай літаратуры ХХ ст., так і сусветнай літаратуры, паказвае творчую эвалюцыю пісьменніка, раскрывае непаўторнасць яго мастацкага свету. Нельга не пагадзіцца з даследчыкам, калі ён сцвярджае, што пры ўсіх поспехах у дакастрычніцкі перыяд развіцця беларускай прозы толькі пачынала афармляцца ў мастацкае слова, што адзіным жанрам, у якім яна так ці інакш здолела сябе праявіць, быў жанр апавядання. Да аповесці, тым больш да рамана, — рабіліся толькі першыя подступы.

Прааналізаваны матэрыял дазволіў І. П. Чыгрыну зрабіць вывад, што коласавы рэалістычныя апавяданні дарэвалюцыйнай пары адрозніваюцца ад апавяданняў савецкага часу, па-першае, моцнай сувяззю з фальклорам і, па-другое, большай мастацкай мабільнасцю, жанравай неаднароднасцю. Сапраўды, народная творчасць была для пісьменніка не толькі крыніцай натхнення, але своеасаблівай стартвай пляцоўкай на шляху да прафесійнага мастацтва. Сапраўды, у яго дарэвалюцыйнай прозе, апрача ўзораў псіхалагічнага апавядання («Немаў дар», «Малады дубок»), твораў бытавога плана («Кірмаш»), філасофскай скіраванасці («У старых дубах»), можна сустрэць звычайную замалёўку (многія апавяданні для «Другога чытання для

дзяцей беларусаў»), роздум з выпадку («Думкі ў дарозе», «У горадзе»), спробу эпічнай формы расказу («Наша сяло, людзі і што робіцца ў сяле»), жанравую сцэнку («Стараста»), зварот да такой разнавіднасці малой прозы, як анекдот ці нешта блізкае да яго («Слабода, «Злавіў»).

У кнізе характарызуюцца і высока ацэньваюцца такія апавяданні савецкага часу, як «Пракурор», «У двары пана Тарбецкага», «Хатка над балотцам» і інш., адзначаецца пры гэтым, што пераважная большасць іх была створана ў 20-я гады, што часы культуры асобы Сталіна адмоўна ўплывалі на творчае развіццё пісьменніка.

І. П. Чыгрын на высокім прафесійным узроўні характарызуе апавяданні Якуба Коласа. Аднак якраз у гэтым раздзеле ён у асобных момантах не змог да канца пераадолець пэўны схематызм ранейшых літаратуразнаўчых уяўленняў. І тады ў яго ўзнікае, напрыклад, меркаванне, што «Колас як празаік да рэвалюцыі сцвярджаў сябе ў рэчышчы крытычнага рэалізму, а пасля рэвалюцыі — у рэчышчы сацыялістычнага рэалізму». У адпаведнасці з патрабаваннямі і духам новага часу тут, відаць, павінны быць іншыя крытэрыі і ацэнкі.

Па-новаму глянуў у сваёй працы даследчык на «Казкі жыцця», якія, дарэчы, сам Колас ставіў поруч з паэмамі «Новая зямля» і «Сымон-музыка» і выказваў трывогу, чаму іх «крытыка абыходзіць глухім маўчаннем». І. П. Чыгрын пераканаўча паказаў феноменальнасць «Казак жыцця», акрэсліў іх ролю і месца ў літаратурным працэсе, разгледзеў іх як адзіныя цэльны твор.

Аўтар кнігі мае рацыю, калі падкрэслівае, што «Казкі жыцця» ствараліся на працягу паўстагоддзя, што першым твораў цыкла з'яўляецца «Дудар» і што без гэтага алегарычнага апавядання немагчыма зразумець ні сам цыкл апавяданняў, ні ўвогуле творчасць Якуба Коласа.

І. П. Чыгрын апраўдана звяртае ўвагу і на тое, што вульгарна-сацыялагічнай крытыкай і літаратуразнаўствам так званых застоўных гадоў «Казкі жыцця» часта вытлумачваліся прамалінейна і аднабакова. Ён доказна вядзе гаворку пра іх структуру і змест, дакладна вызначае ідэйна-мастацкую адметнасць, робіць заключэнне, што гэтыя творы, філасафічныя па зместу і алегарычныя па форме, «прысвечаны абмеркаванню агульназначных праблем чалавечага быцця, пазнанне якіх непасрэдна выцякае з праблем грамадскага ўсведамлення беларуса на канкрэтным этапе гістарычнага быцця».

Трылогія «На ростанях» (1921—1954) разглядаецца як наступны крок мастацка-жанравых пошукаў Коласа-празаіка. Даследчык і тут абпіраецца на думкі сваіх папярэднікаў, асобныя з іх прымае, асобныя аспрэчвае, выказвае свае адносіны да абранай праблемы. У прыватнасці, цікавымі ўяўляюцца разважання аб жанравай прыналежнасці твора. Спаслаўшыся на самога Коласа, які ніколі не называў свой твор раманам, І. П. Чыгрын выказвае меркаванне аб правамернасці ха-